

ՊԱՐԲԵՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

«Вѣстникъ Европы», մայիս:—Այս համարում Խ. Խնարով վերջացնում է իր հետաքրքրաշարժ յօդուածը *)—«Թիւրքիա եւ Մակեդոնիա»:

—«...2-ի կարելի չը խոստովանել, տուած է նա, որ Թիւրքիայի վարչական օրէնսդրութիւնը համարձակ կարող է համեմատուել եւրոպայի առաջաւոր երկրների օրէնսդրութեան հետ: Բայց Թիւրքիայում մի ահագին անդունդ կայ դրուած օրէնքի և երկրի կառավարութեան իրական կարգերի մէջ, որ և ցոյց է տալիս, թէ օսմանեան պետութիւնը որքան անընդունակ է ժամանակակից քաղաքակրթութեան պահանջներին: Չափազանցութիւն կը լինի ասել, թէ Թիւրքիայի բարենորոգումները ոչ մի օգուտ չեն բերել քրիստոնեաներին: Մինչև Դիւլիանէի հատիկ ձէրիֆը (1839 թ.) քրիստոնեաները՝ այսպէս ասած՝ օրինական զոյութիւն չ'ունէին: Նրանք պարագում էին վաճառականութեամբ կամ երկրազործութեամբ, անշարժ կայքեր էին ձեռք բերում, բայց ոչ անձամբ, այլ թիւրք բէկերի ու նշանաւոր անձանց անոնով: Առաջին անգամ Դիւլիանէի հատիկն ընդունեց քրիստոնեաների քաղաքացիական իրաւունքները՝ թոյլ տալով նրանց ամեն տեսակ ունեցուածք ձեռք բերելու և ազատ ու անկախ կերպով պա-

րագելու վաճառականութեամբ, երկրազործութեամբ և արհեստներով: Սակայն այդ իրաւունքներով օգտուեցին գլխաւորապէս քաղաքացի քրիստոնեաները...

Բայց քրիստոնեաներին տուած այդ մի քանի քաղաքացիական իրաւունքները աւելի թիթև քաշ ունէին ուժեղացած պետական ճշման համեմատութեամբ: Բանը նրանումն է, որ բարենորոգումների միջոցով, տեղական բռնակալներին ոչնչացնելու պատրուակով Բ. Գոււր մեծ մասամբ աշխատում էր ուժեղացնել կենտրոնական իշխանութիւնը... Տեղական բռնակալները չաբունակում էին իրանց գոյութիւնը, և նրանց կոնտինգենտը աւելի մեծանում էր կենտրոնական իշխանութեան մի քանի նորաստեղծ ներկայացուցիչներով: Բարենորոգումները բաց արին քրիստոնեաների առաջ տնտեսական զարգացման ճանապարհը, բայց դրա հետ միասին աւելի մեծ չափով ենթարկեցին պետական ճնշմանը:

Դրանից յետոյ հեղինակը կանոն է առնում թիւրքական բարենորոգումների վրայ, վերլուծում է այն շարժառիթները, որոնք ծնունդ տուին հատիկ ձէրիֆին, ընդգծում է Բէշիգ փաշայի և նրանից յետոյ Միդհատ փաշայի եռանդուն զործունէութիւնը, համառօտակի յիշում է երկուստարդ թիւրքերի ձգտումներն ու ջանքերը և այդ բոլորից յետոյ բնորոշում է ներ-

*) Տես «Մուրը» № 5.

կայ սուլթան Արդուլ Համիդի ներքին և արտաքին քաղաքականութիւնը: «Պէտք է խոստովանեն, ստույգ է նա, որ սուլթան Մահմադըլը յետոյ թիւրքիան երբէք չէ ունեցել այնպիսի ճարպիկ իշխանաւոր, որպիսին Արդուլ Համիդն է: Թիւրքիայի գործերին լաւ ծանօթ մարդիկ պնդում են, որ այժմեան սուլթանը իւր ձեռքն է հաւաքել կառավարութեան բոլոր ճիւղերը... Այժմ նոյն իսկ ամենաշնչին հարցերի լուծման համար այժեք է դիմել սուլթանի կանցլիարին: Նրա անձնական քարտուղարները իրանց ազդեցութեամբ աւելի ուժեղ են, քան թէ մեծ վէզիրը: Պարսիկ է ասել, գրում էր Կ.Պօլսի ֆրանսիական դեսպան Կամրոնը 1895 թ., թէ արդէն փառս է, որ սուլթանի ազդունիքն է կառավարում երկրի գործերը և ոչ թէ Բ. Գոսթը: Բոլոր պաշտօնեաները այլևս կախում չ'ունեն նախարարներից, այլ անմիջական յարաբերութեան մէջ են սուլթանի քարտուղարի հետ: Յաճախ պատահում է, որ նրանք չեն ենթարկւում նոյն իսկ մեծ վէզիրի կարգաւորութիւններին»:

—Սուլթան Համիդի ներքին քաղաքականութիւնը, շարունակւում է պ. Խնատրով, հիմնուած է հալածանքի վրայ: Հալածանք թէ երիտասարդ թիւրքերը և թէ քրիստոնեաների վերաբերմամբ:

Դեռ Ռէշիդ փաշայի ժամանակ էլ «երիտասարդ թիւրքեր» կային. բայց նրանք միայն վաթսուցական թւականների վերջերում՝ Արդուլ Ալիզի թագաւորութեան ժամանակ առաջին անգամ իրենց առանձնացած մի խմբակ: 1868 թ. լոյս տեսաւ կուսակցութեան առաջին հրովարտակը, որ կազմել էր Կէրէզլին փաշան՝ «Օսմանեան կայսրութեան համար անհրաժեշտ բարենորոգումները» վերնագրով: Երիտասարդ թիւրքերի զլխաւոր նպատակն էր սահմանափակել սուլթանի լիազօր իշխանութիւնը: «Մի անձնաւորութեան կառավարութիւնը, գրում է Կէրէզլին փաշան իւր գլբոյկում, վտանգաւոր է, որ-

քան բարձր յատկութիւններ էլ որ ունենայ միտպետը»:

Սոթանաճանկան թւականների սկզբում երիտասարդ թիւրքերի գլուխն անցաւ յայտնի Միդհատ փաշան: Թէև շատ ազատամիտ զաղախարներ էին յայտնում երիտասարդ թիւրքերը, բայց և այնպէս իրանք էլ չէին կարողանում բաժանուել շատ ինստիտուցիոնալ նախապաշարմունքներից, որ նրանց վերայ պատուաստել էր թիւրքական միջավայրը: Այդ փաստը ամենից լաւ ստուգել կարելի է հէնց Միդհատ փաշայի վրայ: Դուռնայեան վերալէթում (Բուլգարիա) նա շատ լաւ հետքեր է թողել իրեն վարչական անձնաւորութիւն: Բայց հէնց այդ միևնույն անձնաւորութիւնը 1868 թ. ապստամբական շարժման ժամանակ ցոյց տուեց այնպիսի դաժանութիւն, որպիսին յատուկ է միայն ասիական սաղապնեւերին... Նա Բուլղարիայում երեք օր շարունակ կախաղանի վրայ պահեց օպոստամբների դիակները, որպէսզի դրանով սարսափ ազդէ ժողովրդի վրայ:

Նա այդ Միդհատ փաշան լիբերալ կուսակցութեան գլուխն էր կանգնած: Նա աջակցեց Արդուլ Ալիզի զահեղեկեց լինելուն, որպէսզի նրա յաջորդին հրատարակել տայ սահմանադրութիւն: Արդուլ Համիդը սկզբում մի քանի զիջումներ արեց: Միդհատ փաշան մեծ վէզիր դարձաւ, և 1876 թ. դեկտեմբերին հրատարակուեց սահմանադրութիւնը: Բայց երկու ամիս չ'անցած՝ Համիդը ոչնչացրեց սահմանադրութիւնը և նրա հեղինակին էլ աքսորեց Փոքր Ասիա: Բայց եթէ նոյն իսկ Միդհատ փաշան մնար իրեն մեծ վէզիր և սահմանադրութիւնը շարունակէր իւր գոյութիւնը, այնուամենայնիւ թիւրքիայի քրիստոնեայ ազգաբնակչութեան համար դժուար թէ մի նոր դարազրուի սկսուէր: Ազատամիտ կազմը պահպանելու համար հարկաւոր էր մի որեւէ հասարակական ոյժ, որից զուրկ էին երիտասարդ թիւրքերը:

Թիւրքիայի բոլոր բարենորոգումները ապարդիւն են մնացել, որովհետև

նախ՝ պաշտօնեաներ չը կային նրանց իրազործելու համար, և երկրորդ՝ այդ բարենորոգումների իրազործումը միշտ մոլեռանգ ամբողջ բացարձակ թշնամութեանն էր հանդիպում: Այդ բանը խոստովանում են նոյն իսկ թիւրքասէր մարդիկ, ինչպէս օրինակ Վօմբերլին, որ քառասուն տարի շարունակ ուսումնասիրել է Թիւրքիայի կեանքը: Մահմանադրական կեանքի ընդունակ միակ տարրը քրիստոնեաներն էին, բայց դրանց էլ հեռու էին պահում, որպէս զի մեծ ազդեցութիւն ձեռք չը բերէին: Եւ չվերաբերում է քրիստոնեաներին, ասում էր Միդհատ փաշան, նրանց մասին յետոյ կը խօսենք: «Քրիստոնեաները, ասում էր նորահաստատ պետական խորհրդի նախագահը, կարող են յոյս դնել միայն մեր կրօնական համբերատարութեան վրայ...» Եւ երիտասարդ թիւրքերը, ինչպէս երևում է Մուրադ Բէյի խօսքերից, այժմ էլ չեն ընդունում, որ քրիստոնեաները մահմեդականների հետ համահասարակ իրաւունքներ ունենան: Նրանք քրիստոնեաների վրայ նայում են իբրև հպատակների, վրայ: Այդպիսի պայմաններում սահմանադրական Թիւրքիան կը դառնար պաշտօնեաների մի օլիգարխիա, որը կը շարունակէր նախկին շարագործութիւնները, միայն աւելի համարձակ ձևով:

Բայց Արդուլ Համիդը ուզում էր անսահման իշխանութիւն, և՛ իհարկէ՝ այդպիսի ընթիմը նրա համար ցանկալի չէր, ուստի նա խիստ հալածանք սկսեց երիտասարդ թիւրքերի դէմ...

Քրիստոնեաների վերաբերմամբ Արդուլ Համիդի քաղաքականութեան նըպատակն էր՝ ճնշել նրանց այն ինքնուրոյնութիւնը, որ ստացել էին Հատտի Հիւմայիւնից յետոյ: Արգելիլ լրագրերն ու ամսագրերը, փակել դպրոցներն ու եկեղեցիները, միմանց յետեից ոշնացնել նրանց իրաւունքները—ահայն միջոցները, որոնցով Ելդիգ Քէոսկը աշխատում էր խեղդել քրիստոնեաների բողոքի ձայնը և դրա անհրաժեշտ հետեանք կազմող զարգացական միջամբ-

տութիւնը Եւրոպայի կողմից: «Դեռ 1882 թ., գրում է Մուրադ Բէյը *), հրատարակուեցին շըջաբերականներ հայերին հալածելու մասին: Պաշտօնեաները յատուկ հրահանգներ էին ստանում հայոց զրահանական և քաղաքական հրատարակութիւնները կըրճատելու, ժողովրդին հալածելու, և նոյն իսկ եթէ կարելի է՝ թալանելու մասին: Բայց այնպիսի զգուշութեամբ թալանել, որ զանգառների առիթ չըլինի: Իբրև լուսաւորութեան նախաբարութեան բարձր խորհրդի անդամ, ես վկայ էի լինում այն վրդովեցուցիչ վերաբերմունքին, որ ցոյց էին տալիս դէպի հայ մամուլը: Ես նոյն իսկ բողոքեցի լուսաւորութեան նախարարին, միևնոյն ժամանակ բողոքեցի նաև իմ ընկերներին՝ խորհրդում, բայց նախաբարը ինձ ցոյց տուեց աղքատների շըջաբերականը, որ հրատարակուած էր սուլթանի հրամանով:»

Չը նայելով այդ բոլոր միջոցներին, հայերը այնուամենայնիւ բողոք արտայայտեցին, և այդ ժամանակ նրանց վրայ գործադրեցին այն սաւառփելի զազանութիւնները, որոնք դեռ չեն մոռացուած: Այդ կոտորածները մէջ, որ արիւնով ծածկուեցին փոքր Ասիայի քաղաքներին և նոյն իսկ սուլթանի մայրաքաղաքի փողոցները, բնորոշ է Գ. Պոլսի բոլոր դեսպանների կողմից հաստատուած փառսը, թէ կոտորածները տեղի են ունեցել բարձրագոյն հրամանով: Գ. Պոլսում զազանութիւններ կոտարող խմբերի մէջ կային ոստիկանական օֆիցերներ և եղիզ Քէոսկի գործակալներ: Կոտորածից դեռ երեք օր առաջ Գ. Պոլսի ոստիկանութիւնը հաւաքում էր ապագայ լճադասպաններին: Դեսպանատներում ծառայող թիւրքերը վկայել են, որ նրանց փող են առաջարկել, որպէսզի ուժեղացնեն շորերը փոխած ոստիկան-

*) Mourad Bey: „la Force et faiblesse de la Turquie“ p. 50

ների շարքերը *): Վերջիններիս օգնութեան են հասել և կանոնաւոր դօրքի օֆիցիւրները: Քրիստոնեաներին ուժաթափ անելու համար Արդուլ Համիդը մի ուրիշ միջոցի էլ դիմեց, այսինքն աշխատեց արհեստական կերպով ուժեղացնել մահմեդական տարրը քրիստոնէական բնակավայրերում: Նոյն իսկ մի յատուկ դրամագուլիս յատկացւեց, որովհետ Նապաստեն Բումինիայից և մանաւանդ Բուլղարիայից դադլթուղ թիւրքերին: Գաղթական թիւրքերը հողեր էին ստանում քրիստոնէական գաւառներում: Բացի դրանից՝ նոյնա նըման արածօնութիւններ ստացան և քիւրդերը: Այդ աւագակային ցեղին գաղելու և կարգաւորելու պատրուակով սուլթանը կազմակերպեց քիւրդական կաւալերիս—«Համիդիէ», որ այնքան ցաւալի դեր է կատարել փոքր Ասիայի կոտորածներէ ժամանակ: Մակեդոնիայում քիւրդերի դերը կատարում են արանացիները...

Թիւրք ազգաբնակութեան վրայ ազդելու աւվորական միջոցներից մէկն էլ կրօնական միսիաններն են, որ սուլթան Համիդն ուղարկում է ոչ միայն Թիւրքիայի բոլոր ծայրերը, այլ և ամբողջ մահմեդական աշխարհին: Այդ միսիոներները քարոզը ոչ միայն կրօնական, այլ և քաղաքական բնաւորութիւն ունի... այդպիսի միջոցը բարձրացնում է սուլթանի պրեստիժը թիւրք ամբողջի աչքում: Նա հաւատում է իր խալիֆի հզօրութեանը:

Մեզ մնում է բնորոշել Արդուլ Համիդի քաղաքականութիւնը եւրոպական պետութիւնների վերաբերմամբ: Լաւ իմանալով, թէ եւրոպայում հասարակական կարծիքը որքան մեծ ազդեցութիւն ունի պետութիւնների քաղաքականութեան վրայ, սուլթանը աշխատել է իր կողմը դրանով կամ զոնէ լոնցնել տալ մամուլի ձայնը թիւրքական հարցերի վերաբերմամբ: Յայտնի

է, որ հայկական անկարգութիւնները ժամանակ Փրանսիայում 17 լրագիր նպաստ էին ստանում թիւրք կառավարութիւնից*): Սակայն այդ միջոցով միշտ չէլ յաջողւում թաղցնել գործերի իսկական դուլթիւնը...

Համիդի քաղաքականութիւնը համառօտակի բնորոշելուց յետոյ պ. Ինսարով նորից վերադառնում է բարենորոգումների խնդրին և այս անգամ կանգ է առնում նրա վերջին ֆազիսի վրայ, այսինքն 1878 թականից մինչև օրերս: Նա գեղեցիկ կերպով ցոյց է տալիս, որ այդ ֆազիսում էլ թիւրքական բոլոր բարենորոգումները մնացել են միայն թղթի վրայ իբրև մեռած տառ, որ եւրոպան անհրաժեշտ սպիտակական միջոցներ ձեռք չէ առել իր առաջարկութիւնները կատարել տալու համար, որ նոյնիսկ բարենորոգումների էութիւնը շատ երկմիտ բնասութիւն է ունեցել և թիւրքական կամայականութեանը շատ մեծ ասպարէզ է թողել: Թիւրքիան միշտ էլ համաձայնել է եւրոպայի առաջարկած բարենորոգումներին, բայց միշտ էլ անկատար է թողել նրանց: Զատ իրաւացի է եւրոպական պետութիւնների քննիչ պատգամաւորների եզրակացութիւնը, թէ «Թիւրքիայում գեղեցիկ օրէնքներ շատ կան, բայց նրանք երբէք չեն իրագործւում...»

Ինչն է արդեօք մակեդոնական շարժման շարժառիթն ու հիմունքը:

—Նոյն գործօնները, որոնք սասանակ տարիներ առաջ ոտքի կանգնեցրին սերբերին, յոյներին, բուլղարներին: Նոյն պատճառները, որոնք ծնունդ են տուել և հայկական շարժմանը:

Հեղինակը հակիրճ ձևով յիշում է մակեդոնական շարժման դանազան ելևէջները, նրա դեկավարների գործունէութիւնը, յոյների և սլաւոնական տարբեր ազգերի վերաբերմունքը դէպի

*) Ministère des affaires étrangères. 1897.

*) Victor Berard: „La Turquie et le Sultan“.

այդ շարժումը, թիւրք կառավարութեան ձեռք առած զաղանային միջոցները, վերջին արինասհեղ անցքերը, և այդ բոլորից յետոյ եղրափակում է յօդուածը այսպիսի խօսքերով.

—«Այժմ բոլորն էլ պահանջում են, որ Մակեդոնիայում «մնայուն կարդ» հաստատուի «լուրջ բարենորոգումներ» միջոցով: Բայց մեր տեսութիւնից երևաց, որ լուրջ կարելի է համարել միայն այն բարենորոգումները, որոնք կ'առաջացնեն կազմակերպուած եւրոպական հսկողութիւն թիւրքիայի ներքին գործերի վրայ և ջրիտանեաների համար լիովին մատչելի կը դարձնեն իշխանութիւնը»:

«Вѣст. Европы» այս միևնոյն համարում բաւական ուշադրաւ է նաև ն. Բեազանցիի յօդուածը՝ «Հոգեւոր դպրոցները եւ նրանց ներքին դրութիւնը» վերնագրով:

Հեղինակը բաւական մանրամասն քննում է հոգեւոր ճեմարանների և սեմինարիաների ուսումնական և վարչական կազմը, մատնանիշ է անում նրա պակասութիւնը կողմերը և առաջարկում է մի շարք միջոցներ, որոնք նրա կարելիքով կարող են թերութիւնները վերացնել:

«**Миръ Божій**», Մայիս. —«Իմաստեղիգեցիական եւ ժողովուրդը» նոր չէ այդ հարցը: Տարիներ, տասնեակ տարիներ է, որ այս կամ այն ձևով քննուած է, թէ ինտելլիգենցիան որպիսի պարտականութիւններ ունի ժողովրդի վերաբերմամբ, թէ նա ինչ դեր է կատարում և թէ ինչ պէտք է անէ իր կոչման բարձրութեան վրայ կանգնելու համար: Արտայայտուած կարծիքներից շատերն են մեղադրանք կարդացել ինտելլիգենցիայի հասցէին, շատերն են դատադատել նրան: Ահա մի այդպիսի մեղադրական գրուածք է և միլերազիին «Ինտելլիգենցիա և ժողովուրդ» անունով աշխատութիւնը, որ լոյս է տեսել փոս ժամանակներս:

Չափազանց խիստ է պ. Միլերազին դատաւճիւր ինտելլիգենցիայի վե-

րաբերմամբ: Նրա կարծիքով ինտելլիգենցիայի յանցանքն է, որ «ժողովուրդը դուրս է եկել իր նահապետական կեանքից, կորցրել է իր կրօնական ըզգացմունքը, փչացել է բարոյապէս, կոպտացել է», որ «ժողովրդական դրաբունքները բթացնում են իրանց աշակերտներին, ճնշում են տաղանդ ունեցողներին, սովորեցնում են անկարգապահութիւն և անհնազանդութիւն» և այլն և այլն:

Ահա այդ անծայր մեղադրանքների դէմ բուռն բողոք է բարձրացնում յիշեալ ամսագրի քննադատ Ա. Բ.

—Ամեն ինչ վատ է, ասում է նա, և ամեն ինչ պէտք է ոչնչացնել, այդ շատ հեշտ է ասել, բայց ինչո՞վ փոխարինել ոչնչացրածը: Դրա համար հարկաւոր է ունենալ զոնէ մի փոքրիկ, բայց դրական ծրագիր, որը զոնէ ընդհանուր կերպով ընդունել այն բարեկարգութեան հիմունքները, որ երևում է յետադիմական քննադատի երևակայութեանը: Դպրոցը վատ է, ծրագիրը նեղ է, մեռած, անհամապատասխան կեանքի պահանջներին: Ինտելլիգենցիան վազուց արդէն ցոյց է տուել այդ դրութիւնները և առաջարկել է հիմնական բարենորոգումներ... Գիւղական տնտեսութիւնն ընկնում է, գիւղական կեանքի պայմաններն անտանելի են, և ինտելլիգենցիան վազուց արդէն մատնանիշ է արել այդ փաստը, վիճակադրական տեղեկութիւններով հաստատել է անկումը, գեղարուեստական երկերով պատկերացրել է ժամանակակից գիւղին իր ցաւալի երևոյթներով: Այդ բոլորի հետ միասին նա ցոյց է տուել մի շարք միջոցներ շարելն ուղղիւմ համար... Իսկ յետադիմական քննադատներն աշխատում են ոչնչացնել այդ ամենը, առանց մի այլ բան տալու փոխարէնը»:

Միանգամայն իրաւացի դիտողութիւն: Ամեն ազգերի մէջ էլ՝ ինչպիսիք ինտելլիգենցիան ունի իր թերութիւններն ու առաւելութիւնները: Այդ թերութիւնները քննադատելը գեղեցիկ գործ է, սակայն նա չափազանցու-

Թեան ու միակողմանիութեան չը պէտք է հասնի, գործնական կեանքից, գրականութիւնից չը պէտք է հեռանայ: Բաւական չէ ասել, թէ ինտելիգենցիան թոյլ է, ընկած է, անպէտք է, այլ անհրաժեշտ է որոնել այդ երևոյթի պատճառները և դրական միջոցներ առաջարկել դրանց դէմ, անհրաժեշտ է միշտ յիշել, որ ինտելիգենցիան այն երկրի, այն միջավայրի արտադրութիւնն է, որտեղ սնուելու մեծացել է: Նրա թերութիւններն ուղղելու համար հարկաւոր է այդ միջավայրի պայմանները փոխել, նորն ստեղծել: Հակառակ դէպքում յարձակումներն ու մեղադրանքները կը մնան միայն դատարկ լսօք՝ առանց դրական հետևանքի:

«ՀԱՆՌԷՍ ԸՄԾՕՐԵԱՅ», յունիս.— «Յիսնամեայ յոթելեան հանդէս հաստատութեան վանասան Միխիթարեանց որ Այսրն:» Այս խորագրի տակ դետեղուած է մի թղթակցութիւն, որը մանրամասնօրէն նկարագրում է այն շքեղ հանդէսը, որ տեղի է ունեցել մայիսի 3-ին Փարիս-Ասիայի Այսրն քաղաքում՝ Միխթարեան վանատան յիսնամեայ զոյնութեան յորելեանի առիթով:

Թղթակիցը նախ համառոտակի պատմում է այդ վանատան անցեալը, դանազան միաբանների (դետեղուած են զրանցից 6-ի պատկերները) գործադրած ջանքերը և ապա անցնում է բուն հանդիսի նկարագրութեան:

Միայն Ջմիւռնիայից եկած հայ և

օտարազգի հիւրերի թիւը հասել է մօտ 600, չը հաշուով տեղական հանդիսականներին: Հիւրերի թուում եղել են ի միջի այլոց Ջմիւռնիայի կաթ. հայոց առաջնորդ Գ. Ծ. Վ. Աւգերեան, Ջմիւռն. աւտորիական փոխ-հիւպատ. M. Haller, իտալական փոխ-հիւպատ. M. F. Mazzini, Փրանս. փոխ-հիւպատ. ներկայացուցիչը, անգլիական փոխ-հիւպատոսը, պատրիարկական վանատականութեան գործակատար Վանդերդէ, մուտասարիֆ փաշայի ներկայացուցիչը, Այսրնի քաղաքապետը, ոստիկանագետը և ուրիշ բարձրաստիճան անձինք:

Տեղի է ունեցել հանդիսաւոր պատարագ, ճաշկերոյթ և զբօսանք:

Նոյնամասն մի ուրիշ շքեղ հանդէս տեղի է ունեցել Գ. Պոլսում՝ Միխթարեան միաբան և յայտնի բանասէր Հ. Եղիշէ Ծ. Վ. Գաֆրանեանի յիսնամեայ գործունեութեան յոթելեանի առիթով մայիսի 4-ին: Պատարագին և հանդիսին ներկայ են եղել Գ. Պոլսի բոլոր Միխթարեանները, Օրմանեան պատրիարքը, ներկայացուցիչը, Աւտորիայի դեսպանատան ներկայացուցիչը, բաղմամբի ուսուցիչները, զբաղէտները, խմբագիրները և յարգողների խումբը բաղմունքիւն: Բոլորն էլ դրուատել են յորելեանի քրտնաշխատ ջանքերն ու մեծ ծառայութիւնը հայոց զբաղանութեանը:

Ստացուած են նաև բաղմամբի շքանորհաւորական նամակներ, հեռագիրներ և նուէրներ: